

Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'le evlenince aralarında Zeyneb'in de bulunduğu bu çocuklar onun yanında yetişti. Bu sebeple Zeyneb, "rebîbetü Resûlillah" (Resûlullah'ın üvey kızı) diye anıldı; daha önce kendisine Berre adı verilmişken bu isim Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle Zeyneb olarak değiştirildi (Buhârî, "Edeb", 108; Müslim, "Âdâb", 18). Zeyneb'in Resûl-i Ekrem yanında geçen çocukluk günlerine dair hâtıralarından birine göre, Zeyneb annesinin de teşvikiyle Resûl-i Ekrem guslederken yanına girmiş, o da eliyle Zeyneb'in yüzüne su serpmiştir. Bundan dolayı Zeyneb'in yüzünün daha da güzelleştiği rivayet edilir (Taberânî, XXIV, 280-282).

Zeyneb teyzesi Kureybe'nin oğlu Abdullah b. Zem'a ile evlendi; bu evlilikten oğulları Ebû Ubeyde ve Yezîd ile kızları Ümmü Külsüm ve Kureybe dünyaya geldi. Ebû Ubeyde ve Yezîd, Harre Vak'ası'nda öldürüldü. Her iki oğlunu da bu acı olayda kaybeden Zeyneb onların cansız bedenlerine bakarak şöyle demiştir: "Allah'tan geldik, Allah'a döneceğiz. Muhakkak ki yaşadığım musibet çok büyüktür. Bu oğlum evinde oturduğu ve savaşmadığı halde mazlum olarak öldürüldü, onun cennete gireceğini ümit ederim. Şu oğlum ise eline kılıcı aldı ve can verinceye kadar savaştı. Onun durumu ne olur, bilmiyorum. Onun başına gelen benim için diğerininkinden çok daha büyük bir musibettir." Zeyneb 73 (693) yılında Medine'de vefat etti ve Abdullah b. Ömer'in de katıldığı cenaze namazından sonra Bakî' Mezarlığı'na defnedildi.

Zeyneb'in naklettiği bir rivayete göre Resûlullah, Ümmü Seleme'nin yanında olduğu bir gün Ahzâb süresinin 33. âyeti nâzil olunca Hz. Fâtıma'yı, Ali'yi, Hasan ve Hüseyin'i yanına alarak bir örtü ile örtüp, "Allahım! Bunlar benim Ehl-i beytim'dir, sen onlardan her türlü kirliliği gider ve onları temizle!" diye dua etmiş, Ümmü Seleme kendisine ve kızına bu duada yer verilmediği için ağlamaya başlamış, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Sen ve kızın da Ehl-i beyt'ensiniz" demiştir (a.g.e., XXIV, 282). Ancak bu hadisin başka rivayetlerinde Ümmü Seleme'nin kızından söz edilmemektedir (Müsned, VI, 292; Tirmizî, "Tefsîr [el-Ahzâb]", 33).

Adı dönemin fakih hanımları arasında zikredilen Zeyneb bint Ebû Seleme Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Ümmü Habîbe ve Zeyneb bint Cahş'tan, ayrıca Hamne bint Cahş ve Resûlullah'ın diğer bir üvey kızı

Habîbe bint Ubeydullah b. Cahş gibi pek çok kadın sahâbiden rivayette bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında oğlu Ebû Ubeyde ile Urve b. Zübeyr, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Ali Zeynelâbidîn ve Amr b. Şuayb gibi şahsiyetler bulunmakta, ondan nakledilen hadisler *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 292; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, X, 85, 428; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), XXIV, 280-282; İbn Abdüber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), IV, 1854-1856; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, V, 299-300; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 185-186; a.m.f., *Tuḥfetü'l-eşraf bi-ma'rifeti'l-etraf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Haydarâbâd 1400/1980, XI, 324-325; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm: sene 61-80*, s. 405-406; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvîd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VIII, 159-160; a.m.f., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1412/1991, VI, 596.



AYŞE ESRA ŞAHYAR

ZEYNEB FEVVÂZ

(زينب فواز)

Zeyneb bint Ali b. Hüseyin
b. Ubeydillâh Fevâz el-Âmiliyye
(1860-1914)

Lübnanlı edip,
şair ve araştırmacı.

Lübnan'ın güneyindeki Cebeliâmil'in köylerinden Tebnîn'de dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1846 olarak kaydedilir. Genç bir kız iken, XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Güney Lübnan'ı kontrol altında tutan Ali Bey el-Es'ad es-Sagir'in sarayında hizmetçilik yaptı. Yeteneği ve üstün zekâsı Ali Bey'in şair eşi Fâtıma el-Es'ad tarafından farkedildi. Fâtıma onun eğitimini üstlendi, kendisine okuma yazma öğretti; Zeyneb onun tavsiyesiyle Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Hatip, yazar ve şair olma ümidiyle Arap dilinin inceliklerini öğrenmeye çalıştı. Fâtıma el-Es'ad'ın kardeşi Halîl el-Es'ad'ın sarayındaki bir kişiyle tanışıp evlendiyse de mizaç uyumsuzluğu yüzünden ondan ayrıldı. Beyrut'a giderek Mısırlı Yûsuf Hamdî Yeğen ailesinin hizmetine girdi. Bu aileyle birlikte İskenderiye'ye göç etti ve orada Yeğen ailesinin dostu ve *en-Nîl* gazetesinin sahibi olan Türk asıllı Hasan Hüsnü Paşa et-Tuveyrânî'nin dikkatini çekti. Zeyneb ondan sarf, beyân ve aruz, Şeyh Muhyiddin en-Nebhâ-

nî'den nahiv ve inşâ dersleri aldı. Okuma ve incelemelerini sürdürüp yeteneğini geliştirdi *en-Nîl*, *Lisânü'l-hâl*, *el-Mü'eyyed*, *el-Livâ*, *el-Ahâli*, *el-İttihâdü'l-Mısrî* gazeteleriyle Hind Nevfel'in *el-Fetât*, Aleksandra el-Hûrî Afrinovah'ın *Enisü'l-celis* adlı dergilerinde toplumsal konulara ve kadınlarla ilgili sorunlara dair eşine az rastlanır bir cesaretle yazılar yazmaya başladı. Zeyneb Fevâz'ın kadın haklarını ve kadın-erkek eşitliğini şiddetle savduğu bu yazıları muhtemelen Mısır basınında kadınlara ilgili yazılmış ilk yazılardır. Bu yazılarında özellikle kadının eğitimi üzerinde ısrarla durdu ve onun çocuklarını yetiştirirken yapacağı hataları daha sonra hiçbir öğretmenin düzeltmeyeceğini vurguladı. Bununla birlikte diğer bazı yazarlardan farklı olarak kadınların dinî ölçüler ve örtünme hükmüne uymaları gerektiğini dile getirdi. Zeyneb'in dinî, kültürel ve sosyal içerikli araştırma ve yazıları daha sonra *er-Resâ'ilü'z-Zeynebiyye* adıyla neşredildi. Olumlu ve olumsuz değerlendirmeler bir yana Zeyneb Fevâz'ın çalışmaları modern Arap edebiyatının doğmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Onun, eserlerinde kadim Arap kültür mirasını özümsemesi, bu kültürün konularından ve tarzlarından ilham almasının yanı sıra bu mirasla Batı'dan gelen yeni edebiyatı harmanlamayı başardığı söylenebilir.

Zeyneb Fevâz'ın üslubuna hayran olan Suriyeli Edîb Nazmî kendisiyle mektuplaştı, Zeyneb Suriye'ye gidince onunla evlendi. Eşinin resmî görevi sebebiyle Havran'a bağlı Şeyh Sa'd köyüne taşındı, ancak buradaki hayattan memnun kalmadı ve eşinden kendisini Dimaşk'a götürmesini istedi. Edîb Nazmî'nin Dimaşk'taki evinde düzenlenen haftalık edebiyat meclislerine Hasan ed-Dümânî, M. Abdülmecîd ed-Dümânî, Ebû's-Suûd Murâd, Abdülkâdir Bedrân, Selîm Unhûrî, Reşid el-Huşeymî, Seyyid es-Seletacî, Hüseyin Hüsnî, Ömer Nühûlî, Sâlih Vehbî el-Bağdâdî ve Es'ad el-Hımsî gibi zamanın edipleri katılır, nazım ve taştîr şeklinde şiir atışmaları yapılır, edebiyat sorunları üzerine tartışılırdı. Ancak Zeyneb, Dimaşk'ta üç kumayla birlikte yaşadığı bu hayattan bıkip kendisiyle üç yıl evli kaldığı eşinden boşandı ve 19 Ocak 1914 tarihinde vefatına kadar yaşayacağı İskenderiye'ye gitti.

Eserleri. 1. *Hüsnü'l-avâkıb ev Gâde ez-Zâhire* (Kahire 1899). Yazar bu ilk romanında, Güney Lübnan'daki yöneticilerin

ZEYNEB FEVVÂZ

güç denemesi amacıyla yaptıkları mücadelelerinin anlatıldığı bir konuyu ele alır. Hikâyede iyi-kötü mücadelesi ve sonunda iyinin kazandığı bir tema işlenir. Romanda fazlasıyla macera, suikast ve tehlike öğelerinin yer almasında Selîm el-Bustânî'nin üslûbunun etkisi görülür. Eserin dili serbest ve secili nesir karması şeklindedir. **2. Kûruş (Cyrus) melikü'l-Fürs** (Kahire 1905). Bu romanda tarihî bir aşk macerası konu edinilmiş, ciddiyetle şaka öğeleri birleştirilmiş, Ateşperestliğin çirkinliği, tevhidin güzelliği mükemmel bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu romanın anlatımında da yazar Selîm el-Bustânî'nin etkisi altında kalmıştır. **3. el-Hevâ ve'l-vefâ** (Kahire 1893). Bu eseriyle modern Arap edebiyatında ilk defa piyes kaleme alan kadın yazar olma özelliği taşıyan Zeyneb Fevvâz, kahramanlarını konuşturmak yerine onlara şiir okuttuğundan donuk ve durgun bir anlatım ortaya çıkmış, bu sebeple de başarılı bulunmamıştır. **4. ed-Dürü'l-menşûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr** (Bulak 1312/1894; nşr. M. Emîn Dannâvî, I-II, Beyrut 1420/1999). Yazar en çok tanınan ve alanındaki ilk çalışmalarından olan bu eserinde başta hâmisî Fâtıma el-Es'ad olmak üzere Doğu ve Batı dünyasından 453 ünlü kadının biyografisini alfabetik sıraya göre ele almıştır. **5. er-Resâ'ilü'z-Zeynebiyye** (Kahire 1897, 1910; nşr. Ahmed Muhammed Sâlim, Kahire 2007). Müellifin asıl dikkat çeken eseri olup 1892-1899 yılları arasında yazdığı makalelerinden oluşur ve eserde kadın hakları, kadının toplumdaki yeri konuları ile Şeyh Ahmed Ârif ez-Zeyn, Henâ Kesbânî Kûrânî gibi yazarlara verdiği cevapları yer alır. Zeyneb Fevvâz'ın bunların dışında *Medârikü'l-kemâl fî terâcimi'r-ricâl*, *el-Cevherü'n-na'id fî me'âşiri'l-Melik* ('Abd) *el-Hamîd* adlı eserleri de kaydedilmektedir. Yazarın evlilik ve doğum kutlamaları, gazel ve övgü gibi temalarda söylediği, ancak fazla önem taşımadığı belirtilen şiirleri bir divanda toplanmamıştır. Hilmî en-Nemnem *er-Râ'idetü'l-mechûle: Zeyneb Fevvâz 1860-1914* (Kahire 1998) ve Zeyneb Nübüvveh Bahbûh, *Zeyneb Fevvâz: Râ'ide min a'lâmi'n-nehdati'l-'Arabîyyeti'l-hadîse* (Dimaşk 2000) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Yûsuf Necm, *el-Mesrahiyye fi'l-edebi'l-'Arabîyyi'l-hadîs: 1847-1914*, Beyrut 1956, s. 399-402; a.mlf., *el-Kıssa fi'l-edebi'l-'Arabîyyi'l-hadîs: 1870-1914*, Beyrut 1961, s. 159-161; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 67; B. Baron, *The Women's*

Awakening in Egypt: Culture, Society and the Press, New Haven 1904, s. 21, 54; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dimaşk 1958, II, 528-529; Yûsuf Es'ad Dâgır, *Meşâdirü'd-dirâseti'l-edebîyye*, Beyrut 1983, II, 616-617; Âdil Ebû Amşe, *Kazâya'l-mer'e fi's-şiri'l-'Arabîyyi'l-hadîs fi Mısır min 1798-1945*, Beyrut-Amman 1407/1987, s. 108-109; Joseph T. Zeidan, *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond*, Albany 1995, s. 64-67; A. Goldschmidt, *Kâmûsü terâcimi Mısri'l-hadîse* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 2003, s. 555-556; S. Brockelmann, *Wir Sind die Halfte der Welt! Zaynab Fawwaz (1860-1914) und Malak Hifni Nasif (1886-1918), zwei Publizistinnen der frühen ägyptischen Frauenbewegung*, Beirut-Würzburg 2004, tür.yer.; M. Booth, "Exemplary Lives, Feminist Aspirations: Zaynab Fawwaz and the Arabic Biographical Tradition", *JAL*, XXVI/1-2 (1995), s. 120-146; a.mlf., "Biography and Feminist Rhetoric in Early Twentieth-Century Egypt: Mayy Ziyada's Studies of Three Women's Lives", *Journal of Women's History*, III/1, Bloomington 1991, s. 38-64; Ömer İshakoğlu, "19. Yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevvâz", *ŞM*, XXI/2 (2012), s. 43-51; İsâ Fethûh, "Fevvâz (Zeyneb)", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dimaşk 2006, XIV, 749-750.



ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

ZEYNEB bint HÂRİS

(زينب بنت الحارث)

Zeyneb bint el-Hâris
b. Selâm el-Yehûdiyye
(ö. 7/628'den sonra)

Hayber Gazvesi'nin ardından
Resûl-i Ekrem'i
zehirlemeye kalkışan
yahudi kadını.

Hayber Gazvesi'nde (7/628) öldürülen Merhab'ın yeğenidir. Babası Hâris, amcası ve Benî Nadîr'e mensup olan kocası Selâm b. Mişkem de bu gazvede öldürülenler arasındaydı. Hayber'in fethedilmesi üzerine yahudiler Hz. Peygamber'i zehirlemeye karar vermişlerdi (Vâkîdî, II, 677). Bu karar doğrultusunda Zeyneb, Resûl-i Ekrem'in yanına kızartılıp üzerine zehir sürülmüş bir koyun götürdü; koyunun kol ve kürek kemikleri etlerine daha fazla zehir sürdü. Resûlullah, Hayber'de akşam namazından sonra ashâbıyla birlikte yemeğe oturdu ve yemekte kol bölgesinden bir parça eti ağzına aldı; ancak zehirli olduğunu anlayarak lokmayı yutmadan çıkardı ve çevresindekilere de etten yememelerini söyledi. Ashaptan Bişr b. Berâ el-Ensârî bu sırada ağzına aldığı lokmayı çiğneyip yutmuş olduğundan zehirlenip hemen orada öldü. Bişr'in bir yıl sonra öldüğüne dair rivayetler de vardır. Bu yemek esnasında birden çok sahâbînin zehirlene-

rek öldüğü de nakledilir. Hz. Peygamber tarafından sorguya çekilen Zeyneb babası, kardeşi, amcası ve kocasının bu savaşta öldürüldüğünden kendisini öldürmek istediğini, eğer peygamberse zaten suikastın kendisine vahiyle haber verileceğini, eğer sadece bir melikse bu durumda insanlardan ondan kurtulmuş olacağını düşündüğünü anlattı. Resûl-i Ekrem'in Zeyneb'i affedip serbest bıraktığı, onun da Müslümanlığı kabul ettiği rivayet edilir. Bişr b. Berâ'nın ölümünden dolayı onun kısasen öldürüldüğü de söylenir. Resûlullah, Hayber'in fethinden sonraki üç yıl boyunca zaman zaman bu zehrin etkisini vücudunda hissettiğini ifade etmiş, özellikle vefatından önceki hastalığı sırasında Hayber'de ağzına aldığı zehirli lokmanın tesiriyle şah damarında şiddetli bir ağrı duyduğunu söylemiş, hatta onun bu zehir yüzünden şehit olarak öldüğü de ileri sürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cizye", 7, "Megâzî", 43; Vâkîdî, *el-Megâzî*, II, 677-679; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (nşr. Muhammed Ali el-Kutub - Muhammed ed-Dâli Balta), Beyrut 1412/1992, III, 312-313; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, II, 200-202; Belâzürî, *Ensâb*, I, 246, 284; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), III, 15; İbn Beşkûvâl, *Ğavâmizü'l-esmâ'i'l-mübhem* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid - M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, I, 162-163; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VIII, 155; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, V, 208-210; Yâsin b. Hayrullah el-Hatîb el-Ömerî el-Mevsilî, *er-Rauzatü'l-feyhâ' fi tevârîhi'n-nisâ'* (nşr. İmâd Ali Hamza), [baskı yeri yok] 1987 (Dârü'l-âlemiyye), s. 440-442; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, II, 63-64; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VI, 93-99; *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 1419/1998, s. 162; Ali Yardım, "Bişr b. Berâ", *DİA*, VI, 219.



GÜLGÜN UYAR

ZEYNEB HATUN

(ö. 879/1474)

Divan şiirinin
ilk kadın şairlerinden.

Kaynakların çoğuna göre Amasyalı'dır. Pervâne Bey ile Latîfî, Kastamonulu mârifet sahibi bir zatın kızı olduğunu bildirir (*Tezkiretü's-şu'arâ*, s. 288). Babası kadı Mehmed Çelebi'dir; Hüseyin Hüsâmeddin bu ismi kadı Belâî Çelebi olarak zikreder. Babasının hem ilim hem sanatla uğraşması Zeyneb Hatun'un iyi bir eğitim almasını sağladı. Nitekim kaynaklarda da Zeyneb Hatun'un iyi yetiştirildiği, Arapça ve Farsça öğrendiği, Farsça'ya şiir yazacak derecede bildiği zikredilir. Aynı zamanda mûsikiyile de ilgilendi, şarkılar yazıp besteler yaptı. Âşık Çelebi, onun II. Bayezid dev-